

Elżbieta Dutka

<https://orcid.org/0000-0002-5404-2586>

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Katowice, Polska

Góry „na opak”. O nowej tendencji w ramach *mountaineering non fiction*

“The Upside Down” Mountains.
On a New Trend in the Mountaineering Non-fiction

Abstract: Mountain climbing is considered one of the symptoms of European modernity, allowing one to follow changes in culture and finding reflection in literature. Texts about mountaineering, despite their extraordinary popularity among readers, do not arouse much interest among researchers. Hence, the aim of the article is to fill this research gap. The author analyzes a new tendency that emerged in the Polish mountaineering non-fiction with the publication of Olga Morawska's book *Góry na opak, czyli rozmowy o czekaniu* [*The upside down mountains or a conversation about waiting*] in 2011. In a collection of conversations conducted by the Himalayan's widow with relatives of Polish climbers (including Wanda Rutkiewicz, Jerzy Kukuczka, Andrzej Zawada), there was a significant reversal of personal and spatial perspectives. High mountain expeditions are discussed by people who have not been there, whereas the highest peaks of the earth are shown from a distance and from a low point of view. This leads to questions about a sender, hero and recipient, as well as goals of not only the above-mentioned book by Morawska, but also many similar publications in the field of *mountaineering non-fiction* (e.g. by Anna Kamińska, Beata Sabala-Zielińska, Katarzyna Zdanowicz). The issues related to the literary topography of mountains take on a new dimension. Using tools provided by geopoetics, the article formulates the thesis that in these works the mountain space is determined not as much by direct experiences and professional descriptions of climbing as by emotions. In stories about, sensual landscapes are replaced by intimate spaces and emotive topographies. With these shifts, traditionally highly masculinized mountaineering writing has seen a greater emergence of women's stories and narratives about the trauma of fatal accidents while conquering the highest peaks.

Keywords: “upside-down” mountains, mountaineering non-fiction, literary topographies of mountains

Abstrakt: Wspinaczka wysokogórska jest uważana za jeden z symptomów europejskiej nowoczesności, pozwalający śledzić przemiany w kulturze i znajdujący odzwierciedlenie w literaturze. Twórczość o tematyce alpinistycznej, pomimo niezwyklej popularności wśród czytelników, nie budzi większego zainteresowania naukowców. Celem artykułu jest zapalenie tej luki badawczej. Autorka analizuje nową tendencję, która zarysowała się w polskim piśarstwie alpinistycznym o charakterze *non fiction* wraz z ukazaniem się w 2011 roku książki Olgi Morawskiej *Góry na opak, czyli rozmowy o czekaniu*. W zbiorze rozmów przeprowadzonych przez wdowę po himalaistce z bliskimi polskich wspinaczy

(m.in. Wandy Rutkiewicz, Jerzego Kukuczki, Andrzeja Zawady) nastąpiło znaczące odwrócenie perspektyw osobowych i przestrzennych. O wyprawach wysokogórskich opowiadają osoby, które na nich nie były, a najwyższe szczyty Ziemi pokazywane są z oddalenia i z niskiego punktu widzenia. Skłania to do postawienia pytań o nadawcę, bohatera i odbiorcę oraz cele nie tylko wspomnianej książki Morawskiej, lecz także wielu podobnych publikacji z zakresu *mountaineering non fiction* (np. Anny Kamińskiej, Beaty Sabały-Zielińskiej, Katarzyny Zdanowicz). Nowego wymiaru nabierają w nich zagadnienia związane z literacką topografią gór. Wykorzystując narzędzia podsuwane przez geopoetykę, w artykule postawiono tezę, że w tych utworach przestrzeń górską wyznaczana jest nie tyle przez bezpośrednie doświadczenia i profesjonalny opis wspinaczki, ile przez emocje. W opowieściach o górach „na opak” krajobrazy sensualne wypierane są przez przestrzenie intymne i topografie emotywne. Wraz z tymi przesunięciami w tradycyjnie mocno zmaskulinizowanym piśmiennictwie alpinistycznym pojawiły się w większym stopniu opowieści kobiece i narracje o traumie związanej ze śmiertelnymi wypadkami w czasie zdobywania najwyższych szczytów.

Słowa kluczowe: góry „na opak”, alpinistyczne *non fiction*, literackie topografie gór

Nowa tendencja?

Rozpoczynam od zestawienia paru faktów wydawniczych, związanych z cieszącym się dużą popularnością piśmiennictwem o tematyce górskiej.

W 2011 roku ukazała się książka Olgi Morawskiej pod tytułem *Góry na opak, czyli rozmowy o czekaniu* (Morawska, 2011). Żona Piotra Morawskiego – himalaisty, który zginął w Himalajach zaledwie dwa lata wcześniej – przeprowadziła dziesięć rozmów z osobami, które podobnie jak ona straciły kogoś bliskiego w górach lub z niepokojem czekają na czyjś powrót z kolejnych wysokogórskich wypraw. O życiu naznaczonym ekstremalną pasją opowiadali m.in. brat Wandy Rutkiewicz, syn Jerzego Kukuczki i żona Andrzeja Zawady. W 2016 roku Beata Sabała-Zielińska wydała rozmowę z Ewą Berbeką, zatytułowaną *Jak wysoko sięga miłość? Życie po Broad Peak* (Sabała-Zielińska, 2016). Trzy lata wcześniej Polska żyła tragedią, do której doszło w Karakorum – po sukcesie, jakim było pierwsze zimowe wejście na Broad Peak, podczas zejścia zginął mąż bohaterki tej książki – Maciej Berbek. Wydarzenie to było rozpatrywane w mediach, wzbudziło dyskusję na temat sensu himalaizmu zimowego i etyki wspinaczkowej, poświęcono mu dwa reportaże (Dobroch, Wilczyński, 2014; Hugo-Bader, 2014). W 2017 roku ukazał się kolejny zbiór wywiadów przeprowadzonych przez wdowę po Piotrze Morawskim (która zmieniła nazwisko na Punciewicz), zatytułowany *Góry na*

opak 2, czyli rozmowy z tymi, co zostają (Puncewicz, 2017). W gronie rozmówców tym razem znaleźli się m.in.: zaprzyjaźniona z wieloma wspinaczami, pracująca kilkadziesiąt lat w Polskim Związku Alpinizmu Halina Wiktorowska, synowie (Stanisław Berebeka, Łukasz Wolf) oraz żony (Izabela Hajzer, Paulina Kozub-Chwastek) himalaistów. W 2020 roku opublikowano reportaż Katarzyny Skrzydłowskiej-Kalukin i Joanny Sokolińskiej, bazujący na konwersacjach z bliskimi wspinaczami, zatytułowany *Rodziny himalaistów* (Skrzydłowska-Kalukin, Sokolińska, 2020). W 2021 roku Katarzyna Zdanowicz wydała tom *Zawsze mówi, że wróci. Żony himalaistów opowiadają o życiu w cieniu wielkiej góry* (Zdanowicz, 2021).

W stosunkowo krótkim okresie można zatem zaobserwować swego rodzaju wysyp książek, które zgodnie z wydawniczo-księgarskimi klasyfikacjami trafiają do działów z literaturą alpinistyczną, choć nastąpiła w nich swego rodzaju „nieoczekiwana zmiana miejsc”. Himalaiści stali się bohaterami drugiego planu, a najwyższe szczyty częściowo zostały przesłonięte przez to, co dzieje się poniżej.

W artykule stawiam pytanie, czy można już mówić o tendencji do ukazywania gór „na opak” w *mountaineering non fiction*¹. Poszukując odpowiedzi, przeanalizuję zmiany perspektywy nadawcy i odbiorcy w *Górach na opak* Olgi Morawskiej. Rozważę także konsekwencje tych przesunięć dla literackich topografii gór.

Góry „na opak”

Dwa tomy wywiadów przeprowadzonych przez Olgę Morawską (Puncewicz) ze względu na podejmowane w nich kwestie sytuują się w samym centrum literatury o tematyce górskiej, w kręgu niezwykle popularnego

¹ Terminu *mountaineering non fiction* używam za Julie Rak, która wyjaśnia, że obejmuje on m.in.: wspomnienia pisane przez wspinaczy, biografie, relacje z wypraw wysokogórskich (Rak, 2021: 7).

mountaineering non fiction, obejmującego swoim zakresem reportaże o wielkich wyprawach, biografie znanych himalaistów czy wywiady z nimi.

W *Górach na opak* wśród rozmówców znalazły się osoby, które dobrze wiedzą, czym jest alpinizm, gdyż same kiedyś się wspinały (np. Konstanty Miodowicz, Grażyna Jaworska-Chrobak) bądź czynią to nadal (Paweł Pustelnik, Łukasz Wolf). Książki Morawskiej są bogato ilustrowane reprodukcjami fotografii wykonanych przez jej męża w Himalajach i Karakorum. Praca autorki nad tymi publikacjami zaczęła się od myśli o wydaniu albumu z górskimi zdjęciami, ale stopniowo pomysł ewoluował, przyjmując ostatecznie formę zbioru wywiadów (Morawska, 2011: 5–6). Każdy z nich został poprzedzony biogramem himalaisty, o którym rozmawiają interlokutorzy. Omawiane publikacje zawierają również dodatki cenione przez miłośników wspinaczki i literatury górskiej: w pierwszym tomie zamieszczony został wykaz „szczytów występujących w tekście i ich wysokości” oraz biograficzne noty (Morawska, 2011: 235–248), a w drugim pojawił się spis szczytów zaliczanych do Korony Himalajów i Karakorum², informacje o Koronie Ziemi³ i Śnieżnej Panterze⁴ (Puncewicz, 2017: 245–247). Na czym zatem polegają zmiany i tytułowe ukazanie gór „na opak”? W porównaniu z innymi utworami literatury o tematyce wspinaczkowej w publikacjach Morawskiej dostrzec można znaczące przesunięcie punktów ciężkości na osi nadawca–bohater–odbiorca.

Najczęściej autorami książek górskich są osoby, które znają góry z bezpośrednich doświadczeń. Wiele lat temu Jacek Kolbuszewski,

² Korona Himalajów i Karakorum obejmuje czternaście szczytów ośmiotysięcznych. Dziesięć z nich znajduje się w Himalajach, cztery w Karakorum.

³ Koronę Ziemi tworzą najwyższe szczyty siedmiu kontynentów. Ponieważ różne szczyty bywają uznawane za najwyższe, autorka przytacza wersje Richarda Bassa, Reinholda Messnera i Ebharda Jurgalskiego.

⁴ Śnieżna Pantera jest wyróżnieniem alpinistycznym, przyznawanym za zdobycie najwyższych szczytów, które znajdowały się w granicach dawnego Związku Radzieckiego.

charakteryzując prozę taternicką, pisał: „(...) aby móc ukazać góry takimi, jakimi one w istocie są, trzeba się wśród nich znaleźć – a więc być tam, gdzie stromo – trudno, najtrudniej i najniebezpieczniej” (Kolbuszewski, 1976: 11). Współcześnie sprawa nadawców alpinistycznych opowieści jednak bardziej się skomplikowała, chociażby dlatego, że – jak zauważa Tomasz Stępień – „Podobnie jak w wypadku innych osób publicznych alpinisci korzystają niejednokrotnie z pomocy dziennikarzy i redaktorów oraz ghostwriterów” (Stępień, 2021a: 202).

Himalaiści są najczęściej także głównymi bohaterami tego typu narracji. W ramach *mountaineering literature* ukształtował się heroiczny mit wspinacza, walczącego z niesprzyjającymi warunkami i własnymi słabościami, zdobywającego góry. Jak zauważa Julie Rak, tradycyjnie, od czasów pierwszych odkrywców himalaistą był dobrze ubrany biały mężczyzna, uosabiający patriarchalną kulturę i europocentryczny punkt widzenia (Rak, 2021: 5–6). Ale Margret Grebowicz pisze o dokonującym się na naszych oczach „końcu świata” zdobywców, eksploratorów nieznanego, którzy współcześnie stali się celebrytami, występującymi przed swoją widownią (Grebowicz, 2021: 4)⁵. W książkach Morawskiej wspinacze nadal są bohaterami, ale nie zawsze najważniejsze jest to, czego dokonali w górach. Opowieści zamieszczone w *Górach na opak* są przede wszystkim o himalaistach jako osobach prywatnych, pozostających w różnych relacjach z innymi: małżeńskich, rodzinnych, przyjacielskich.

Rozmówcy Morawskiej, przedstawiając życiowe pasje swoich najbliższych, mówią o szczytach i sytuacjach podczas wypraw, które znają przede wszystkim „z drugiej ręki”. Oni sami stają się nadawcami i w dużym stopniu także (obok himalaistów) bohaterami kolejnej górskiej opowieści, ale zarazem jest to już inna narracja. Osoby przepytywane przez Morawską na najwyższe szczyty patrzą niejako „z dołu”, pozostając w domach, „na nizinach”. Przywołane określenia odnoszą

⁵ „Climbers are household names there, like Mike Jordan or Tiger Woods are in the American consciousness. They have fanbases, TV appearances and ghost-written, bestselling memories” (Grebowicz, 2021: 4).

się nie tylko do przestrzennego usytuowania opowiadających; mają też wymiar mentalnościowy, związany z poczuciem niższości wobec tych, którzy zdobywają najwyższe szczyty. W środowisku wspinaczy jeszcze do niedawna obowiązywała „szkoła pionowego awansu”, prowadząca od skałek, przez Tatry i Alpy, po Himalaje. Zgodnie z tym wzorcem himalaista wspinający się w najwyższych górach stoi najwyżej w wewnątrzśrodowiskowych hierarchiach (Pacukiewicz, 2012: 98–114)⁶. Celem rozmów przeprowadzonych przez Morawską jest nie tylko utrwalenie pamięci o wspinaczach, lecz także swego rodzaju dowartościowanie (podniesienie) ich bliskich, zarysowanie wspólnoty doświadczeń tych, którzy czekają, a często zostają już na zawsze sami.

Oczywiście każdy wywiad to oddzielna historia, odmienne okoliczności, różne emocje i postawy. Niektórym rozmówcom zależy na utrwaleniu pamięci o bliskim himalaiście. O różnych wysiłkach i inicjatywach z tym związanych opowiada Anna Milewska-Zawada. Znana aktorka zapewnia, że mąż był jej pasją – „tylko i wyłącznie” (Morawska, 2011: 157). Przykładem może być także wypowiedź Wojciecha Kukuczki:

W jednym z wywiadów Rysiek Warecki, partner i kolega ojca, z którym często wyjeżdżał na wyprawy, powiedział, że Jerzy żył jak król i zginął jak król. I rzeczywiście zginął po królewsku, bo robił to, co chciał, pokonywał najtrudniejszą ścianę w tamtym okresie. Nie można sobie wyobrazić lepszej śmierci, bardziej rycerskiej. Stało się wręcz jak w kiczowatym filmie, bo ojciec zginął na Lhotse, a to była góra, od której kiedyś zaczynał, jego pierwszy ośmiotysięcznik. I jedyna ściana, na którą próbował wcześniej wejść, ale nie udało mu się. (...) Właśnie na południowej ścianie – największej, najwspanialszej i najbardziej prestiżowej – w momencie, kiedy już

⁶ O „szkole pionowego awansu” wspominają rozmówcy Morawskiej. Na przykład Konstanty Miodowicz mówi o swojej siostrze Dobrosławie Miodowicz-Wolf, że przeszła wszystkie etapy rozwoju: Tatry, Alpy, Dolomity, Pamir, Karakorum; „Jej rozwój jako alpinistki był linearny i wkomponowany w środowiskową tradycję. Przyjęło się uważać himalaizm za koronę wcześniejszych doświadczeń” (Morawska, 2011: 13–14).

dochodził do szczytu, po prostu odpadł i zginął. Za jakieś sto lat na pewno każdy powie, że pięknie umarł. Nas już nie będzie, a po nim zostanie pamięć (Morawska, 2011: 201).

Na różne sposoby podejmowane są próby zrozumienia ekstremalnej pasji. Bliscy zazwyczaj wykazują się empatią. Ale w ich wypowiedziach do głosu dochodzi także żal, niezgoda na to, co się stało, pretensje. Wanda Czok po wielu latach mówi, że mąż nie powinien jechać na kolejną wyprawę i wyznaje:

Czasami zła byłam. Jak każda żona alpinisty nieraz sobie popłakałam, że szafka nie przybita, że coś tam nie jest zrobione. Andrzej mówił wtedy: Myszko, jesteś taka dzielna. A ja: no jestem dzielna, ale czemu sama mam to wszystko robić?! (Morawska, 2011: 115)

Niektórzy z rozmówców odmawiają „upamiętniania”, nie chcą budować pomnika, gdyż bardziej zależy im na zachowaniu w pamięci osoby bliskiej niż znanego „człowieka gór”. Konstanty Miodowicz oburza się na pytanie, czy chciałby napisać książkę o siostrze:

Dlaczego właściwie miałbym upubliczniać moje emocje i przeżycia? Nie chcę pisać o sprawach tak osobistych. Pamięć o siostrze jest dla mnie bezcenna. Szafując nią na kartach książki, mógłbym coś z niej utracić. Każdy człowiek ma swój sposób na przeżywanie tragedii, na przeżywanie emocji – mój jest taki, że wolę te emocje nosić w sobie i nie chcę się nimi dzielić (Morawska, 2011: 24).

Tak różne rozmowy łączą tytułowe spojrzenie na góry „na opak”, perspektywa kogoś, kto jest z boku, obserwuje rozwój kariery wspinaczkowej, ale ma także własne życie powiązane – chcąc nie chcąc – ze szczytami. W poszczególnych wywiadach (w większym lub mniejszym stopniu) widoczny jest proces krystalizowania się autonomicznej opowieści bliskich himalaistów o ich życiu i „zapośredniczonym”, ale nie mniej przez to skomplikowanym, stosunku do gór.

Emancypacja (nie)himalaistycznej historii wyraźna jest w przypadku samej Olgi Morawskiej. Zaledwie rok po śmierci jej męża ukazały się dwie książki *in memoriam*. Pierwszą z nich jest tom tekstów i zdjęć Piotra Morawskiego, publikowanych wcześniej w miesięczniku „Góry”, zatytułowany *Zostają góry. Opowiadania. Felietony. Wspomnienia* (Morawski, 2010)⁷. Zbiór zawiera nie tylko utwory autorstwa himalaisty, ale został także opatrzony wspomnieniami o nim napisanymi przez towarzyszy z wypraw i żonę.

W drugiej publikacji wspomnieniowej Morawska nie jest już tylko edytorką, dbającą o pamięć o himalaistcie, lecz staje się współautorką, przedstawia własną wersję wydarzeń i stanowisko (Morawscy, 2010). W *Od początku do końca* narracja jest podwójna: składa się z dziennikowych notatek wspinacza i pisanych z dystansu czasu wspomnień wdowy. Przy czym nie jest to tylko zestawienie dwóch opowieści; są one kompozycyjnie tak ściśle ze sobą powiązane, że powstaje „autobiografia na cztery ręce” – autobiografia himalaisty, ale i autobiografia kobiety, której życie również naznaczyły najwyższe szczyty świata (zob. Dutka, 2022). Początkowo Morawska pragnęła swoimi wspomnieniami uzupełnić portret męża, stopniowo jednak coraz więcej opowiada o własnych emocjach i przeżyciach. Książka przedstawia himalaistę, ale i „Olgę, która na niego czekała” (Morawscy, 2010: 161). W ten sposób wdowa spełniła pragnienie męża, który planował wydać tom *Od początku do końca, czyli jak w Himalajach i Karakorum bywało*. Jednak tytuł książki, która ukazała się po śmierci Morawskiego, jest krótszy i brzmi *Od początku do końca*, co może sugerować, że jest to nie tylko opowieść o tym, „jak to w Himalajach i Karakorum bywało”, ale i o „nizinnej części życia” himalaisty i jego rodziny. Połączenie dwóch narracji pozwala spojrzeć na prezentowaną historię z perspektywy zarówno „człowieka gór”, jak i jego towarzyszkę życia. Z diariusza wspinacza czytelnicy poznają „od początku do końca” wyprawę na szczyty, śledzą rozwój

⁷ Tomasz Stępień pisze o książce Morawskiego jako „pozycji znaczącej” w literaturze górskiej (Stępień, 2021a: 204–206).

wspinaczkowej pasji i kariery. Ze wspomnień żony wyłaniają się „od początku do końca” dzieje relacji, historia dziesięciu lat wspólnego życia w cieniu wysokich gór.

Wydany w kolejnym roku tom *Góry na opak* jest już autorską książką Morawskiej, przekonującą jeszcze bardziej o tym, że w obrębie *mountaineering literature* jest także miejsce dla opowieści osób spoza himalaistycznej subkultury. O celu swojej publikacji żona himalaisty mówi wprost:

Nie chciałam robić książki jedynie wspominkowej, ale taką, której bohaterami staną się ludzie na co dzień niewidoczni, ale skazani na życie z górami i dla gór. Pragnęłam porozmawiać z ludźmi, na których losie zażyła górską pasją ich bliskich. Nie zdecydowali o tym sami, takie życie zostało im dane z jego wszystkimi plusami i, chcąc nie chcąc, minusami (Morawska, 2011: 6).

Morawska nie kryje, że przygotowane przez nią publikacje mają charakter terapeutyczny dla niej samej i dla jej rozmówców. Opowieści o górach „na opak” stają się próbą uporania się z emocjami, formą przepracowania żałoby, narracją o traumie, która łączy się z procesem poznawania siebie, w świetle pasji innego i w lustrze najwyższych gór.

Adresatami narracji himalaistycznych są zazwyczaj członkowie środowiska. Ale książki alpinistyczne mają także zaspokoić „górski apetyt” czytelników spoza tego kręgu, „zwykle niezdolnych do oddania się przyjemnościom ekstremalnej wyprawy” (Kaliszuk, 2018: 60); często wręcz „tworzą” nowych alpinistów, jeżeli nawet nie dosłownie, to w sferze marzeń i fantazji (Habjan, 2022: 9). Natomiast utwory wpisujące się w tendencję gór „na opak” są bardziej uniwersalnymi opowieściami o egzystencjalnych rozterkach, trudnych wyborach, ludzkich dramatach i poszukiwaniach własnych dróg. Wraz z tymi przesunięciami rozszerza się krąg odbiorców.

Topografie emotywnie, czyli co widać z oddali

Tomasz Stępień pisze:

Literatura „górska” swój byt zawdzięcza góróm, jest konstytuowana przez tę specyficzną przestrzeń, góry – czyli „obszary o dużych różnicach wysokości, wznoszące się ponad otaczającym je terenem, od którego różnią się najczęściej także budową geologiczną oraz roślinnością i fauną” – decydują o jej statusie ontycznym (Stępień, 2012: 87).

Badacz zauważa, że zazwyczaj tego typu utwory odnoszą się do określonej przestrzeni geograficznej, ale także wyznaczana w nich jest przestrzeń alpinistyczna, związana z akcją górską. Punktami w tej topografii są miejsca, skąd rozpoczynają się wyprawy, kolejne bazy aż po szczyt, który jest celem himalaistów. Zmiany perspektywy nadawcy, bohatera i odbiorcy w tomach rozmów *Góry na opak* odbijają się w sposobie przedstawiania przestrzeni, jednego z najważniejszych wyznaczników literatury górskiej (Stępień, 2021a). Zdaniem Stępnia książki Morawskiej wprowadzają nową perspektywę w polskiej literaturze górskiej, eksponując wyraźnie przestrzeń „intymną alpinizmu” – „światy rodzin i bliskich, tych, którzy na alpinistów i alpinistki czekają” (Stępień, 2021b: 216). Wcześniej, jeżeli pojawiały się elementy wyznania, wątki intymne, to były one raczej związane ze światem wewnętrznym himalaistów, z ich subiektywnymi przeżyciami⁸.

Ekspozowanie przestrzeni intymnych nie pozostaje bez wpływu na topografię. W opowieściach o górach „na opak” mniejszą rolę niż w narracjach himalaistów odgrywają krajobrazy sensualne, zapisy wrażeń sensorycznych, tworzących tożsamość opisywanych miejsc (Rybacka, 2014: 247–248). W większym stopniu do głosu dochodzą emocjonalne

⁸ Marek Pacukiewicz pisze o wahaniach w literaturze alpinistycznej pomiędzy formą itinerarium a wyznaniem, obiektywizmem, technicznymi informacjami o przejsciu górskiej drogi a subiektywizmem przeżycia (Pacukiewicz, 2010: 224).

interakcje między górami a człowiekiem (nie tylko tym, który doświadcza ich w sposób bezpośredni), zarysowują się skomplikowane topografie emotywnie (Rybicka, 2014: 269). Góry wraz z rozwojem taternictwa i himalaizmu opisywane były w sposób coraz mniej poetycki, a bardziej szczegółowy i profesjonalny jako miejsce wędrówek czy wspinaczek. Tymczasem w utworach podobnych do tych opublikowanych przez Morawską (Puncewicz) często stają się metaforą życia (góry „na opak”, życie w cieniu wielkiej góry, jak wysoko sięga miłość). Szczególną rolę odgrywa wyobraźnia, powraca język figuratywny. W rozmowach z bliskimi wspinaczy góry są przede wszystkim przestrzenią skomplikowanych emocji. Rozbudowane zostają zwłaszcza zagadnienia związane z psychologicznymi kosztami himalaizmu, z ceną podejmowanego ryzyka, kwestią odpowiedzialności za innych. Mówi o tym Łukasz Wolf, którego rodzice zginęli w górach:

Oczywiście jest coś takiego jak fascynacja himalaizmem, heroiczną walką o zdobycie góry. Ludzie nie zdają sobie sprawy, że ryzyko, które podejmują wspinacze w górach wysokich, nie dotyczy tylko ich własnego życia. I to, moim zdaniem, jest istotna kwestia, warto o niej mówić. Nie myślę tylko o rodzinach, ale także o współtowarzyszach wspinaczy, tragarzach czy nawet zwierzętach (Puncewicz, 2017: 142).

„Przestrzeń intymne” są coraz mocniej obecne i eksponowane także w innych książkach biograficznych i reportażach o wspinających się kobietach i mężczyznach opublikowanych po *Górach na opak*. Przykładem mogą być biograficzne reportaże Anny Kamińskiej o Wandzie Rutkiewicz (Kamińska, 2017) i Halinie Krüger-Syrokomskiej (Kamińska, 2019), *Himalaistki* Mariusza Sepioły (Sepioło, 2017) czy *Życie za szczyt* Racheli Berkowskiej (Berkowska, 2021).

Przestrzeń intymna wydaje się obecnie niemal niezbędna w *mountaineering literature*, ale także w innych tekstach kultury. Pełen niezwykle silnych emocji jest film Elizy Kubarskiej *K2. Dotknąć nieba* (Kubarska, 2015), w którym ukazana została wyprawa grupy dorosłych dzieci himalaistów w miejsce, gdzie zginęli ich rodzice. „Co ma Kanczendzonga,

czego ja nie mam?!” – krzyczy z rozpaczą jedna z bohaterek dramatu *Wasza wysokość* Anny Wakulik (2014: 34).

Konkluzje

Trudno nie zauważyć, że opowieści o górach „na opak” są niemal wyłącznie narracjami kobiecymi. To zdecydowanie wyróżnia je na tle mocno zmaskulinizowanej literatury alpinistycznej. Próbą przełamania dominacji męskiej były, promowane m.in. przez Wandę Rutkiewicz w latach 70. XX wieku, idee himalaizmu kobiecego (Rutkiewicz, 1992: 75–76, 79). Choć powstały opracowania poświęcone kobiecemu wspinaniu (Blum, 2014; Štěrbová, 2016), to jednak nie odbiegają one od innych opowieści himalaistycznych, nie wykrystalizowała się za ich sprawą osobna tendencja w piśmiennictwie o tematyce wysokogórskiej. Tymczasem zarówno książki Morawskiej (Puncewicz), jak i kolejne publikacje, w których coraz wyraźniej zarysowują się przestrzenie intymne i spojrzenie na góry z dystansu, skłaniają do mówienia o nowej tendencji w *mountaineering non fiction*. Związana z nią zmiana perspektyw nadawcy, bohatera i odbiorcy staje się coraz wyraźniejsza, podobnie jak zmiany w zakresie literackiej topografii gór. Wydaje się, że w polskim piśmiennictwie przyczyniły się do tego zbiory rozmów przeprowadzonych przez wdowę po Morawskim. Zaproponowana w nich formuła gór „na opak” okazuje się trafna, bo dobrze oddająca istotę przesunięć punktów ciężkości.

Dodać można, że podobnie na himalaizm spojrzała Maria Coffey w wydanej w 2003 roku książce *Where the Mountain Casts Its Shadow: The Dark Side of Extreme Adventure*, której przekład na język polski ukazał się dziesięć lat później pod tytułem *Mroczna strona gór* (Coffey, 2013). Brytyjka, której partner zginął na zboczach Mount Everestu, przyznaje, że sama przez wiele lat po tej tragedii nie potrafiła się odnaleźć. Stawia pytania o to, co czują ci, którzy po himalaistycznych wypadkach

zostają sami. Coffey pisze o psychologicznych kosztach himalaizmu, o cenie, jaką za pasję płacą nie tylko wspinacze, lecz także ich bliscy. Trudno stwierdzić, czy *Mroczna strona gór* miała bezpośredni wpływ na skłonność do ukazywania gór „na opak” w polskim piśmiennictwie alpinistycznym. Zarysowujące się analogie wymagałyby podjęcia gruntownych badań o charakterze komparatystycznym, pozwalają jednak już teraz stwierdzić, że jest to tendencja obecna nie tylko w polskim, ale i w światowym piśmiennictwie wspinaczkowym.

Literatura

- Berkowska R., 2021, *Życie za szczyt. Polacy w Himalajach i Karakorum*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Blum A., 2014, *Annapurna – góra kobiet. Dramatyczny opis pierwszego kobiecego wejścia na jeden z najtrudniejszych ośmiotysięczników*, przeł. H. Urbańska, przedm. M. Herzog, Poradnia K, Warszawa.
- Coffey M., 2013, *Mroczna strona gór*, przeł. G. Tłaczała, Wydawnictwo Sklepu Podróżnika, Warszawa.
- Dobroch B., Wilczyński P., 2014, *Broad Peak. Niebo i piekło*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Dutka E., 2022, *The Vertical World and the Mountains Upside Down, or, a Four-Handed Himalayan Climbing Autobiography by Olga Morawska and Piotr Morawski*, przeł. E. Jozsko, „Slavica Tergestina. European Slavic Studies Journal”, vol. 28 (2022/I), *Writing the Himalaya in Polish and Slovenian*, s. 98–121.
- Grebowicz M., 2021, *Mountains and Desire: Climbing vs. The End of the World*, Repeater Books, London.
- Habjan J., 2022, *Writing the Himalaya in Polish and Slovenian. Introduction*, „Slavica Tergestina. European Slavic Studies Journal”, vol. 28 (2022/I), *Writing the Himalaya in Polish and Slovenian*, s. 8–15.
- Hugo-Bader J., 2014, *Długi film o miłości. Powrót na Broad Peak*, Znak, Kraków.
- Kaliszuk P., 2018, *Pionowy schemat doświadczeń. Relacje podróżnicze himalaistów (Jerzy Kukuczka, Adam Bielecki)*, „Forum Poetyki”, nr 11/12, s. 48–63.

- Kamińska A., 2017, *Wanda. Opowieść o sile życia i śmierci. Historia Wandy Rutkiewicz*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Kamińska A., 2019, *Halina. Dziś już nie ma takich kobiet. Opowieść o himalaistce Halinie Krüger-Syrokomskiej*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Kolbuszewski J., 1976, *Przedmowa*, w: *Czarny szczyt. Proza taternicka lat 1904–1939*, red. J. Kolbuszewski, Wydawnictwo Literackie, Kraków, s. 5–23.
- Kubarska E. (reż.), 2015, *K2. Dotknąć nieba*, produkcja: Braidmade Films, Hbo Central Europe, Inselfilm Produktion, Polski Instytut Sztuki Filmowej, Wajda Studio.
- Morawscy O. i P., 2010, *Od początku do końca*, National Geographic, Warszawa.
- Morawska O., 2011, *Góry na opak, czyli rozmowy o czekaniu*, National Geographic, Warszawa.
- Morawski P., 2010, *Zostają góry. Opowiadania. Felietony. Wspomnienia*, Góry Books, Kraków.
- Pacukiewicz M., 2010, „Inaccessible Background”: Prolegomena to the Studies of Polish Mountaineering Literature, in: *Metamorphoses of Travel Writing: Across Theories, Genres, Centuries and Literary Traditions*, eds. G. Moroz, J. Sztachelska, Cambridge Scholars, Newcastle, s. 218–231.
- Pacukiewicz M., 2012, *Grań kultury. Transgresje alpinizmu*, Universitas, Kraków.
- Puncewicz (Morawska) O., 2017, *Góry na opak 2, czyli rozmowy z tymi, co zostają*, National Geographic, Warszawa.
- Rak J., 2021, *False Summit: Gender in Mountaineering Nonfiction*, McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston, London–Chicago.
- Rutkiewicz W., 1992, *Wszystko o Wandzie Rutkiewicz. Wywiad rzeka Barbary Rusowicz*, Comer & Ekolog, Toruń–Piła.
- Rybicka E., 2014, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, Universitas, Kraków.
- Sabała-Zielińska B., 2016, *Jak wysoko sięga miłość? Życie po Broad Peak. Rozmowa z Ewą Berbeką*, Prószyński Media, Warszawa.
- Sepioło M., 2017, *Himalaistki. Opowieść o kobietach, które pokonują każdą górę*, Znak, Kraków.
- Skrzydłowska-Kalukin K., Sokolińska J., 2020, *Rodziny himalaistów*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.
- Štěrbová D., 2016, *Tęsknota i przeznaczenie. Pierwsze kobiety na ośmiotysięcznikach*, przeł. H. Jarzębowski, Stapis, Katowice.

- Stępień T., 2012, *Przestrzeń w literaturze „górskiej”*, w: *Od poetyki przestrzeni do geopoetyki*, red. E. Konończuk, E. Sidoruk, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 87–102.
- Stępień T., 2021a, *Literatura „górska” – typ, odmiana, gatunek? Rekonesans*, w: T. Stępień, P. Grocholski, *Teksty (z) gór. Opowieści i metaopowieści*, Verbum, Praha, s. 187–206.
- Stępień T., 2021b, *Przestrzeń w literaturze górskiej – wokół Alpinistów Adama Bilczewskiego*, w: P. Grocholski, T. Stępień, *Teksty (z)gór. Opowieści i metaopowieści*, Verbum, Praha, s. 207–216.
- Wakulik A., 2014, *Wasza wysokość*, „Dialog”, nr 7/8, s. 30–64.
- Zdanowicz K., 2021, *Zawsze mówi, że wróci. Żony himalaistów opowiadają o życiu w cieniu wielkiej góry*, Czerwone i Czarne, Warszawa.

ELŻBIETA DUTKA – PhD, DLitt., professor at the Institute of Polish Studies, University of Silesia in Katowice, Katowice, Poland / prof. dr hab., Instytut Polonistyki, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, Polska.

She deals with contemporary Polish literature. Her scientific interests focus on special issues (mythical lands, cities, regions, mountains), seen from various perspectives: geopoetics, new regionalism, phenomenology, and ecocriticism. She is an author of the following monographies: *Próby topograficzne. Miejsca i krajobrazy w literaturze polskiej XX i XXI wieku* [Topographic tests. Places and landscapes in Polish literature of the 20th and 21st centuries] (Katowice 2014), *Centra, prowincje, zaułki. Twórczość Julii Hartwig jako auto/bio/geo/grafia* [Centres, provinces, alleys. Julia Hartwig's work as auto/bio/geo/graphy] (Kraków 2016), *Pytania o miejsce. Sondowanie topografii literackich XX i XXI wieku* [Questions about the place. Probing literary topographies of the 20th and 21st centuries] (Kraków 2019).

Zajmuje się współczesną literaturą polską. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki spacji (krainy mityczne, miasta, regiony, góry), widzianej z różnych perspektyw: geopoetyki, nowego regionalizmu, fenomenologii, ekokrytyki. Autorka monografii: *Próby topograficzne. Miejsca i krajobrazy w literaturze polskiej XX i XXI wieku* (Katowice 2014), *Centra, prowincje, zaułki. Twórczość Julii Hartwig jako auto/bio/geo/grafia* (Kraków 2016), *Pytania o miejsce. Sondowanie topografii literackich XX i XXI wieku* (Kraków 2019).

E-mail: elzbieta.dutka@us.edu.pl